

GYURGYÁK JÁNOS

Bal és jobb

*Egy politikai-publicisztikai fogalom
tündöklése és bukása*

Körösényi András *Bal és jobb. Az európai és a magyar politikai paletta* című tanulmányának tézise szerint a „baloldal és a jobboldal kategóriái továbbra is az európai politika alapvető fogalmi rendjét és viszonyítási rendszerét alkotják”, továbbá ez a politikai skála Magyarországon is „a politika és a pártok közötti verseny legfontosabb értelmező és vonatkozási keretévé vált”. Ebben a rövid hozzászólásban amellet szeretnék érvelni, hogy Körösényi mindkét tézise hamis. Ma a baloldal–jobboldal terminusok egyre kevésbé magyarázzák a tényleges nyugat-európai politikai folyamatokat, még kevésbé a magyart, amelynek leírására teljességgel alkalmatlan volt és maradt ez a viszonyítási keret. Mára a baloldal–jobboldal a magyar politikusok és politikai publicisták kedvenc játékszerévé vált. Hasonlatos ez a játék ahhoz, amely több mint egy évszázadon keresztül folyt a progresszív–reakciós szavakkal, s amely szintén lázban tartotta a politikusok és publicisták többségét, de kevésbé volt alkalmas arra, hogy magyarázza a tényleges politikai folyamatokat.

Mielőtt rátérnék az érvekre, engedtessek meg nekem egy megjegyzés. Körösényi András a tézisével ellentétes álláspontokat sommásan azzal intézi el (lásd 1. jegyzet), hogy ennek szisztematikus kifejtésével még sehol sem találkozott. Hadd utaljak itt Körösényi András egyik „tanítómesterére”, a kitűnő S. E. Finerre, aki azt írta, hogy ezek a terminusok „érzelmileg túlterheltek”, „tudományosan pontatlanok, és – mindent összevetve – nem merítik ki a politikai rezsimok és pártok programjaiban kifejtett alternatívákat”. Továbbá szeretném felhívni a figyelmet arra a *tényre*, hogy a szisztematikus kifejtés hiánya nem jelent automatikus elfogadást, hiszen a politikatudósok többsége nem

ezt a vonatkoztatási keretet használja, hanem másikat (például a történeti-ideológiaiit), anélkül, hogy akár egy sort is vesztegetne a baloldal–jobboldal dichotómiára.

Mivel a felkérést nem arra kaptam, hogy *szisztematikusan* fejtssem ki a nyugat-európai vagy a magyar politika lehetséges vonatkoztatási kereteit, ezért csak röviden, néhány pontban kísérlem meg összefoglalni, hogy miért nem tartom ma már relevánsnak a baloldal–jobboldal értelmezési keretet a politikai folyamatok és struktúrák leírására.

1. A baloldal–jobboldal használata ellen szól mindenekelőtt az, hogy alkalmazása rendkívül nehézkes. Dichotóm rendszerek leírására találtak ki, de, mint tudjuk, a mai politikai struktúrák többsége nem ilyen (a magyar sem az), így tág tér nyílik a teljességgel szubjektív, logikai játékhoz hasonló értelmezéseknek: szélsőjobb, szélsőbal, balközép, jobbközép stb. Az egyértelműen kétosztatú, úgynevezett bináris politikai rendszer azonban rendkívül ritka (még az is kérdéses, hogy a brit ilyen-e), a sokpárti, sokszínű politikai rendszer és ideológiai megosztottság pedig nem írható le egyetlen törésvonal mentén. A bal–jobb megosztás pedig éppen egyneműsíteni akar *különböző* törésvonalak mentén differenciálódó pártokat, mozgalmakat és ideológiákat.

2. A második érvet *totalitárius* érvnek nevezhetjük. A baloldal–jobboldal dichotómia úgy mutatja be a fasizmust és a kommunizmust, mint egy tengely két szélső pólusát, jöllehet e két ideológia vagy – párt szinten – e totalitárius pártok azonosságai és hasonlóságai eléggé kézenfekvőek. Véleményem szerint az ideológiai mező a politikai-hatalmi tengely mentén értelmezhető (Lásd Mi a politika? Budapest 1994. 286–288), s az így elhelyezett történeti ideológiák pontosabb értelmezési keretet nyújtanak, mint a bal–jobb skála.

3. Mint ahogy Körösi András tanulmánya helyesen utal rá, a bal–jobb terminusok eredetileg az 1789-es francia nemzetgyűlés megosztottságára utaltak, ahol a baloldalon foglaltak helyet a radikális forradalmi képviselők, a jobboldalon pedig a mérsékelték. Ez volt a bal–jobb dichotómia első értelmezése. Később a monarchia restaurációja után a baloldal jelentette az antiklerikális köztársaság- és forradalom pártiságot, míg a jobboldal a klerikális, a „trón és oltár” egységében hívő forradalomellenességet. A 19. század második felétől alakult ki a baloldal–jobboldal megosztottság mai tradíciója. A politikai baloldal a népszuverenitásban és az emberi nem evolúciójában, valamint az emberi intézmények javíthatóságában, azaz a haladásban, progresszióban hitt. Eszményképe a polgári szabadság és egyenlőség elvének kiterjesztése volt. A jobboldal a népszuverenitás helyett az emberi kiválóságban, valamint a tradíciókban hitt. Inkább volt egyenlőtlenség-, mintsem egyenlőségpárti. Szkeptikusan tekintett a baloldali racionalitáshitre, és erőteljesen hangsúlyozta a nem racionális, elsősorban vallási meggyőződését. Később, a 19. század végén, a 20.

század elején a politikai baloldal–jobboldal gazdasági értelmet is nyert, amennyiben a baloldal jelentette a szabadpiac-ellenességet, az állami intervenciót, valamint az alullevők, a munkások, parasztok, kitaláltok érdekvédelmét. A jobboldal eszmerendszeréhez az állami beavatkozás ellenzése, a gazdasági szabadság kiteljesítésének igénye tartozott, azaz a társadalom alullevőivel szemben a jómódúak, polgárok, arisztokraták, hivatalnokok érdekvédelme.

A 20. század húszas-harmincas éveitől ez a viszonylag egységes kép (politikai baloldal–gazdasági baloldal, illetve politikai jobboldal–gazdasági jobboldal) megbomlott, olyan politikai mozgalmak, pártok születtek, amelyek nem írhatók le a baloldal–jobboldal megosztottság mentén. Politikai baloldali nézetek társulhattak gazdasági jobboldali nézetekkel, és viszont, politikai jobboldali elképzelések gazdasági baloldali elképzelésekkel. Mivel ez az eredeti egység megbomlott, így ma már minden esetben értelmeznünk kellene, hogy miről beszélünk, tehát például a kereszténydemokrácia esetén (legalábbis az esetek többségében) azt kellene mondanunk, hogy a politikai jobb társult a gazdasági balos nézetekkel. Azaz az értelmezési keret, amellyel eredetileg egyszerűsíteni és magyarázni akartunk egy jelenséget, csak bonyolultabbá tette azt.

A 20. században a bal–jobb dichotómia még egy értelmezést kapott, nevezetesen a bal jelentette a polgári társadalmat tagadó nézeteket, míg a jobboldal az azt elfogadókat. Amióta világossá vált (ahogy ezt Vajda Mihály pontosan megfogalmazta), hogy a polgári társadalom transzcendálhatatlan, a szociáldemokrácia pálfordulása után ez az értelmezés is elvesztette az értelmét. Nem maradt más a baloldal számára, mint, Steven Lukes kifejezésével, „az egyenlőtlenségek fokozatos kiigazítása”, ez pedig értelmezési keretnek talán nem elég pontos.

4. Amellett szeretnék érvelni, hogy véleményem szerint az ideológiai mező továbbra is fontos a politika megértéséhez, de ma már az érték és célközvetítő funkciója talán fontosabb, mint az eredetileg elsődleges legitimációs funkció. Ha ez így van, akkor vajon nem egyszerűbb és célszerűbb a történetileg kialakult ideológiákat használni (az anarchizmustól a fasizmusig) mint értelmezési keretet? Amivel persze nem azt akarom állítani, hogy ha például liberalizmusról beszélünk, akkor egyértelműen mindenki ugyanarra gondol, tehát hogy a történeti ideológiák minden probléma nélkül használhatóak lennének, de azt igen, hogy az ideológiák és a kombinációik (például liberálkonzervativizmus, szociálliberalizmus stb.) talán pontosabb értelmezési keretet jelentenek, mint az érzelmileg rendkívül megerthelt és túlzottan egyszerűsítő bal–jobb.

5. A magyar politika leírására nemhogy a bal–jobb fogalmakat, de az általam javasolt történeti ideológiákat is rendkívül problematikusnak tartom. Jól tudjuk, hogy a „nagy átalakulás” közben szerveződött

magyar pártok és mozgalmak nem a bal–jobb, még csak nem is az ideológiák, hanem a múlthoz való viszony (ki antikommunistább?) és bizonyos értelmiségi politikai tradíciók (népiek és urbánusok) mentén alakultak ki. Egyrészt tehát azt állítom, hogy ezek a pártok – szinte kivétel nélkül – nem homogén, nem egységes, hanem nagyon is összetett képződmények. (Csak utalásszerűen – következésképp rendkívül leegyszerűsítve – hadd jelezzem néhány kérdéssel, hogy mire gondolok: konzervatív párt-e az MDF, szociáldemokrata-e az MSZP? Ezek a kérdések vég nélkül folytathatók.) Azt állítom tehát, hogy a Körösenyi András által javasolt bal–jobb értelmezéssel olyan keretet próbálunk ráhúzni a magyar politikára, amely nem illik rá, következésképp magyarázó ereje rendkívül csekély.

Mankóra – sajnos – a tudományban is rászorulunk néha, kérdésem csupán az, hogy vajon erre a mankóra van-e szükségünk?

Marad azonban egy fontos érv e fogalmak használata mellett: ha a politikai élet nem tud meglegni e fogalomhasználat nélkül, akkor az ezzel foglalkozó tudomány, a politológia vajon eltekinthet-e ettől?